

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רל"ט, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

שדכן שהובטח לו שכר בלי לסגור

(מאמר המשך משבוע שעבר)

שיהיה זה 'דבר נאה ומתקבל', כשכוונתו גם שיהיה נאה עבורו כאשר יהיה 'מתקבל' גם אצלו דמי שדכנות בסבר פנים יפות ובתוספת כהנה וכהנה. "א שלימות פון א שידוך", כך חתם את דבריו תוך שהוא דוחק באבי הכלה להיחפז עם העניין לבל יקדמנו אחר.

ר' קלמן התרשם מההצעה, והודיע לו כי הוא יוצא למסע בירורים. רק יומיים חלפו מאותה הצעה, והנה רבי דוד אבי החתן, לאחר תקופה ארוכה מאד שלא הגיב לנחמן השדכן, פונה אליו ואומר לו, לאחר שהתבוננו בהצעתך, אנחנו נותנים לך 'אור ירוק' להתקדם עמה ולהביא להצעה על שולחנו של ר' קלמן.

נחמן כמובן לא איבד רגע, ומיד התקשר לר' קלמן אבי הכלה להציע את בנו של רבי דוד, תוך כדי שהוא מכביר במילים על משפחת רייכמן המיוחדת, תורת חסד על לשונה ובניה כשתילי זיתים. בעוד הוא מכביר בדברים, קטע אותו ר' קלמן, ואמר לו: ראה נא, אצלנו כבר הציעו את ההצעה, אלא שלא קבלנו שום תשובה ואף לא איתות מצידם של משפחת רייכמן. נחמן השדכן שנעימת קולו וטון דיבורו כבר היו בשיא כוחו, התאמץ להגביר עוד יותר את קולו כאשר הודיע חגיגית כדרכם של שדכנים כי מצד רבי דוד העניין כבר מנוי וסגור. אפשר עוד הערב לשתות 'לחיים'.

מספר שעות חלפו עד שזלמניו השדכן הראשון מצד ר' קלמן, מוצא את עצמו מתקשר אליו לדוות, תראה שמעתי מאחד מבני משפחת רייכמן שהם מבררים חזק, ועושה לי רושם שהם רוצים להתקדם עם השידוך, מה דעתך שאציע שם? אין חכם כבעל הניסיון. ר' קלמן שהכיר

חשב שנכון יהיה להתבונן בחלק האישי שלו במהלכים כה משמעותיים של בניית שרשרת הדורות. כך גם באותן פעמים שהיה נדרש להמתין פרק זמן ארוך יותר מכפי שהסבלנות הטבעית מאפשרת, היה הוא מודה ומהלל להקב"ה ושם בו תקוותו. כעת עם תום תקופת השידוכים של הבת האחרונה, חש נינוח מאי-פעם. הרגיש שהשלים את הפרק המשמעותי בחייו.

לאותה מסיבת לחיים צנועה ומרגשת שהתקיימה בביתו, קדמו לא מעט שליחויות ומסרים משני הצדדים. ממחותרן למחותרן. כאשר במהלך התרקמות רעיון השידוך, הייתה לו לר' קלמן התלבטות לא פשוטה בהכרעה מי יהיה השדכן שיוביל את סגירת השידוך המפואר לו זכה, כשהשתדך עם רבי דוד, מנכבדי הקהילה, שהיה ידוע כאיש נפלא המקובל על כל הבריות, תורה וגדולה התאחדו על שולחנו, וביתו היה למופת ולדוגמא של ילדים יראי שמים משופרים ומצטיינים במעלותיהם.

תחילתו של שידוך, היה כאשר ר' נחמן השדכן הציע תחילה את הרעיון דוקא למחותרנו רבי דוד, אלא שהשם 'עמד על השולחן' במשך תקופה, בלי כל התקדמות ממשית.

כעבור מספר חדשים, פנה לר' קלמן, ר' זלמן המתקרי בפי כל 'זלמניו-שדכן', גם הוא שדכן ידוע, והציע מיוזמתו את בנו של רבי דוד, תוך שהוא מכביר במילים על התמדתו ושקידתו, מפארי וממובחרי ישיבת 'אור התורה'. הוא סיפר על היכרות קרובה שיש לו עם המשפחה, וכי אין ספק שחתן בן-תורה שכזה הוא בבחינת 'ענבי הגפן בענבי הגפן', ולא נותר אלא לסכם

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה.

השמחה בבית קורנברג הרקיעה שחקים. זה עתה סיימו את מסיבת ה'לחיים' לרגל אירוסי הבת הזקונים, שזכתה לחתן בן-תורה משמו ומעלה, הבחור החשוב נתן בנו של הגאון רבי דוד רייכמן. ראש כולל 'מעמקים' בשכונת גלי מרום שבעיר החוף, שיצא שמו לתהילה בכל הארץ כמקום תורה של חריפים ועמקנים, עוקרי הרים וטוחנים אותם עד אשר דק לעפר, והכל תחת ניצוחו ושרביטו של המחותר החשוב, העומד בראש המדברים. דין ריכא ובר ריכא.

התקופה האחרונה של השידוכים לא הייתה קלה. שמות עלו שמות ירדו. לאבי המשפחה, ר' קלמן, יהודי נשוא בעמיו, ניסיון רב עם תקופות כאלו, כבר עשרה ילדים שידך והוביל לחופה. מעולם לא חיפש מה שלא התאים לבן או הבת, כל אחד לפי תורו, לא התחשב כמובן ב'מה יאמרו', וגם לא טרח לחשב חישובו של עולם ממחותרן למחותרן. בכל עת שהגיע תור ילד וילד היה נותן את עיקר מרצו והשתדלותו בתפילה לבורא עולמים שימציא לו את הזיווג הנכון והמתאים לאופיו של הילד, לחיים טובים ומאושרים, ולחיים שיש בהם תורה ויראת שמים. הא ותו לא. שום תשובה שלילית, כמו גם כל אמירה שנשלחה לעברו, לא גרמה לו לחוש שממתגים אותו שלא כפי שהיה סבור כלפי עצמו. מעולם לא

את זלמניו מהצעות קודמות וידע גם על מגוון דרכי פעולותיו בתחום, מהם דרכים עקלקלות מלאי התחייבויות מצד לצד שלא בהכרח ניצבים על אדני האמת, הרגיש כעת את קורי העכביש שנטווים סביבו וכי העניין עלול להסתבך, ובהכירו היטב את נפשם של שני השדכנים, מי מתאים יותר להביא את העניין לידי גמר טוב, ומי עלול לעשות זאת בתעלולים ופעולות שיותירו טעם מריר וחמצמץ של התחייבויות בלתי מתואמות שיועברו מצד לצד, שמע את עצמו מגיב לדבריו של זלמניו ואומר לו כך: "תראה, כבר קבלתי מהם תשובה חיובית דרך שדכן אחר שעסק בעניין וגם פעל רבות לשכנע אותם לקדם את הרעיון".

אלא שעוד בטרם סיים את דבריו, החל זלמניו השדכן קוצף עליו בדברים: "ר' קלמן, עליכם לא הייתי מאמין, שאתם תתנהגו כך? וכי זו דרכה של תורה? בחרתם לגנוב אותי". ועוד כהנה אמירות שלא ערבו לאוזן שומעם.

ר' קלמן, יהודי אציל-נפש, הבין את אשר לפניו, וגם הבין היטב שהאבחנה הראשונית שלו כמו גם ההחלטה המהירה את מי לבחור כשדכן, היא נכונה וגם נבונה, ומה לו להתעסק לכל אורך הדרך, שיחות ושליחויות, מסרים וסיכומים, עם שדכן שמסוגל כך לצעוק ולהאשים. הוא, בעדינותו ובטוב לבו לא היה מסוגל להרים את קולו, וכלל לא מתאימה לו התפרצות שכזו. ומשכך, פנה לזלמניו ואמר לו: בבקשה ממך, ידידי היקר ר' זלמן, הסר דאגה מלבך, אפצה אותך ואשלם גם לך דמי שדכנות. אך עדיף לי כעת שנחמן יסיים את העניין בכי טוב, מאחר והוא כבר עמד מול משפחת רייכמן וכבר הביא את הסכמתם והוא יודע ובקי בשיגם ושיחם. זלמניו סבר וקיבל. אם כך או כך הוא יקבל את שלו, לא מפריע לו שהמצוה תהיה נקראת על שם נחמן. ואכן, השידוך קם והיה. נחמן השדכן הופיע במסיבת ה'לחיים' והשתתף שם כשושבין הראשי שבין שני המחותנים.

למחרת עם שחר, הופיע זלמניו בביתו של ר' קלמן. ולאחר איחולי מזל-טוב לבביים, תבע את שלו, דמי שדכנות מלאים. הן כך הבטיח לו נאמנה בעודו עסוק בבירורים ובסיכומים לקראת השמחה הגדולה. אבי הבת, המחותן הנרגש, קיבל את אורחו בסבר פנים יפות ואף טרח לכבדו במיני מתיקה לרגל השמחה, אך אמר לו, כי למען האמת הוא סבור שאינו צריך לשלם לו. לא שהוא מתכחש להבטחתו, אלא שלפי דעתו אין לה תוקף הלכתי, מאחר וכל עיקרה לא באה לעולם אלא כדי שלא לסבך את התקדמות העניין ולא אמר כן כי אם

להפיס דעתו, ומאחר שהייתה עמו הבנה ברורה שאין טובת העניין ששני שדכנים יעסקו בדבר, ולדעתו נחמן היה יכול לסיים את השידוך טוב יותר וגם בצורה מכובדת וראויה מבלי להשאיר עקבות של צלקות בין הצדדים, לכן הוכרח להבטיח לו כדי שלא יהווה מכשול להתקדמות השידוך. מדובר באי נעימות ותו לו, כי אליבא דאמת לא הייתה לו כוונה לשלם לשני שדכנים, אך גם כעת, כדי שלא יתפתחו צעקות קולנית בין כותלי הבית שאך אמש חווה שמחה נפלאה ומרוממת, הוא מציע לו לצאת יחדיו לבית ההוראה לברר את דין התורה.

ד. שיעור דמי שדכנות למציע ראשון

בזמנינו פשט המנהג כקהילת פראג שהמתחיל נוטל שלישי, ולפי זה המתחיל בצד אחד מקבל שישיית מכלל הסכום של שני הצדדים, דהיינו שלישי מהסכום שחייב צד אחד, אמנם זהו דוקא באופן שפעלו דבריו ותרמו לסגירת השידוך, אולם אם לא פעלו דבריו, הרי יכולים לומר 'קים לי' כשיטת השב יעקב שאינו חייב לו כלום. בסיפור דנן, מאחר שזלמן פנה בראשונה לאבי הבת ודיבר אל לבו וקירב וחימם את עניין השידוך אצלו,

הרי שלגבי התשלום מצידו של המחותן אבי הבת, הוא ראוי לקבל שלישי כדין 'מציע ראשון'. נכון הדבר שהוא מצידו רצה להמשיך ולסיים במה שהתחיל ואבי הבת הוא זה שעייכב בעדו מלהמשיך במלאכתו, אך מכל מקום מאחר שלא הייתה כאן שום רמאות וערמה, ובפרט שכך היה נוח יותר לאבי הבת להתקדם עם השדכן שכבר התעסק בדבר עם אבי החתן, הרשות בידו שלא להמשיך עם המציע ואינו חייב לשלם לו יותר מחלקו כמציע ראשון.

ה. האם יש תוקף להתחייבות שכר בעד שלא להפריע?

עד כאן נתברר דינו של זלמן המציע הראשון, שאין מחויבים לשלם לו דמי שדכנות מלאים. אלא שבעובדא דידן, הייתה הבטחה מצידו של אבי הכלה שלא יפסיד בשל כך ששדכן אחר יטפל בסגירת השידוך. האם יש ממש בהתחייבות זו? תחילה יש לברר את הדין באופן שזלמן

השדכן המסולק היה בידו למנוע את השידוך, והתחייבות אבי הכלה הייתה בתמורה לכך שימנע מלהפריע.

בשו"ת בית דוד (מרבי דוד טעביל ממינסק, חושן משפט סימן ד) דן לגבי אחד שהבטיח שכר לאנשים העומדים על המקח שלא יתמודדו, ולאחר מעשה חזר בו וטען שאינו חייב להם מאומה, וכתב שכאשר ההבטחה הייתה ללא מעשה קנין ובלא השלשת מעות כי אם בדברים בעלמא, אין לה תוקף. ואף שבשכירות פועלים הרי בעל הבית מתחייב גם בלא קנין, זהו משום שהשכר הוא בעד עשיית פעולה או דיבור, אבל כאשר הבטחת השכר היא בעבור מניעת פעולה, למרות שהדרך לשלם על כך, מכל מקום אין תוקף להתחייבות שכזאת אם לא הייתה בקניין. [ובאופן שיש צד איסור במה שאחרים באים להתמודד, אף אם היה

אף מדברי החתם סופר (שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן ט) אודות אחד שלימד את השני כיצד לשחוט והתנה עמו שלא ישחוט באותה עיר, שהתלמיד מחויב לקיים את התחייבותו, מאחר וההתחייבות היא בכלל התמורה שמשלם עבור הלימודים, משמע שבלא סברא זו אין תוקף להתחייבות כזאת

קנין יכול לטעון 'משטה', עיין שם]. כדבריו כתב הגה"ק מבוטשאטש בכסף הקדשים (סימן קפה סעיף א) לגבי אחד שהתחייב לחברו שלא יעלה את מחיר הסחורה שבכוונתו למכור לו, שאין בכך גדר שכירות פועלים, מאחר שלא מצינו שכירות ב'שב ואל תעשה'.

אף מדברי החתם סופר (שו"ת חתם סופר יורה דעה סימן ט) אודות אחד שלימד את השני כיצד לשחוט והתנה עמו שלא ישחוט באותה עיר, שהתלמיד מחויב לקיים את התחייבותו, מאחר וההתחייבות היא בכלל התמורה שמשלם עבור הלימודים, משמע שבלא סברא זו אין תוקף להתחייבות כזאת.

אולם במחנה אפרים (שכירות סימן יח) כתב במקרה שאמר ראובן לשמעון התכבד היום בביתך ואני אתן לך חלק ממה שארוויח בסרסרות, ושוב חזר בו ראובן ואינו חפץ לשלם, שיש לחייב את ראובן מדינא דגרמי, כפי שמצינו בהלכה (סימן שלג סעיפים א-ב) לגבי בעל הבית

ששכר פועל וחזר בו וכעת אין הפועל יכול למצוא עבודה במקום אחר, שחייב לשלם לו כפי מה שהפסידו מדינת דגמי [ראה בקצות החושן (שם סק"ב) שחולק על טעם זה, וכן דעת רבים מהאחרונים, וכבר הארכנו בזה במקומות אחרים].

במחנה אפרים שם מוסיף ומביא הוכחה שיש לחייבו, לפי מה שהוציא רבינו אפרים (הנקרא רבינו יקיר והו"ד מרדכי בבא קמא פרק ט רמז קטו, ונדפסו דבריו בהרחבה בקובץ אוהל ישעיהו ב"ק עמ' יט) מדברי הגמרא (בבא מציעא עג:): על אחד שנתן לחבירו כסף לקנות לו יין בזול על מנת למכרו אחר כך ביוקר, ופשע הלה ולא קנה, שהדין הוא שחייב השליח [ואף לדעת רב אשי שאינו חייב לשלם לו,

בסיפור דנן, מאחר שזלמן פנה בראשונה לאבי הבת ודיבר אל לבו וקירב וחימים את עניין השידוך אצלו, הרי שלגבי התשלום מצידו של המחותן אבי הבת, הוא ראוי לקבל שליש כדין 'מציע ראשון'. נכון הדבר שהוא מצידו רצה להמשיך ולסיים במה שהתחיל ואבי הבת הוא זה שעיקב בעדו מלהמשיך במלאכתו, אך מכל מקום מאחר שלא הייתה כאן שום רמאות וערמה, ובפרט שכך היה נוח יותר לאבי הבת להתקדם עם השדכן שכבר התעסק בדבר עם אבי החתן, הרשות בידו שלא להמשיך עם המציע ואינו חייב לשלם לו יותר מחלקו כמציע ראשון

מבואר בגמרא שכאשר הדבר הוא בידו ובעל הבית סומך עליו, חייב], שמכאן למדים שאם יקבל עליו בפירוש לשלם לשני אם יגרום לו הפסד ואפילו בגרמא שהוא חייב. לפי זה יש לחייב את הבעל הבית החוזר בו, מאחר שמנע מן הפועל להרוויח וקיבל על עצמו לשלם עבור כך, והרי זה כקיבל עליו לשלם אף שהוא פטור מן הדין.

אולם דבריו של רבינו אפרים והמחנה אפרים הם דעת יחידים בראשונים ובאחרונים, שטרחו בכל מקום לבאר כיצד חלה ההתחייבות לשלם נזקי גרמא ומניעת רווח וכגון בפועלים ששכרם בעל הבית וחזר בו והפסידם בעל הבית מלעשות מלאכה אחרת (ב"מ עו:), או בפועל שלא טיפל בשדה כנדרש והפסיד לבעל הבית (ב"מ קד.), או בפועל שלא מכר ביום השוק והפסיד לבעל הבית (ב"מ עג:) ועוד. את כל אלו המקרים ביאר רבינו

אפרים (שם) מטעמו שהמתחייב לשלם על נזקי גרמא חייב גם בלי מעשה קנין.

כאן בסיפור עם השדכן, מלבד מה שלא התחייב בעל הבית עבור עשיית פעולה, הרי גם במה שהתחייב לו בעד הימנעות מפעולה לא גרם לו הפסד, שהרי גם בלאו הכי לא היה חייב לקבל את שירותי השדכנות שלו וזכותו הייתה לעבוד דווקא עם השדכן השני, וכל מה שחייב המחנה אפרים או רבינו אפרים הוא דווקא באופן שיש נזק של מניעת רווח, ולא כאשר בלאו הכי לא היה בידו להרוויח. ועוד שהרי כל דבריו היו רק בדרך אמתלה של התחמקות והשתמטות ממנו בטוב, על מנת שלא יפריע את המהלך התקין של השידוך, ואם כן אף לדברי המחנה אפרים הרי אין כאן נזק, ונמצא כי גם לשיטתו אין מקום לחייב את אבי הכלה לשלם לו.

1. האומר לחבירו שיתן לו מתנה

ואם כי כאמור אין חיוב לשלם לזלמן יותר משליש שכר שדכנות, לא מצד שדכן שהרי הוא רק התחיל ולא גמר המלאכה, ולא מצד מה שהבטיחו על מנת שלא יטרידנו, עדיין יש לנו לברר האם על כל פנים יש איזה חיוב עליו מצד מה שהבטיח לו כסף לעמוד בדיבורו?

בגמרא (בבא מציעא

מט.) מובא בשם רבי יוחנן שדברים יש בהם משום מחוסרי אמנה, היינו שמי שאמר לחבירו שיתן לו או שימכור לו, אף אם לא עשו ביניהם קנין ומצד הדין יכול לחזור בו, מכל מקום יש בכך משום 'מחוסר אמנה'. והקשו בגמרא שהרי אמר רבי יוחנן האומר לחבירו מתנה אני נותן לך יכול לחזור בו, ומשמע שהכוונה שיכול לחזור בו גם לכתחילה, ומדוע לא יהיה אסור לחזור בו לכתחילה משום מחוסר אמנה.

מתרץ רב פפא שרבי יוחנן מודה במתנה מועטת דסמכה

דעתייהו, ופירש רש"י (ד"ה מודה רבי יוחנן) שדעת המקבל סומכת על דיבורו לפי שהוא מתנה מועטת וקרוב מאד שיתן לו ולא יחזור בו, לכך אם חוזר בו הרי הוא בכלל מחוסר אמנה. אבל במתנה מרובה, לא סמכה דעת המקבל, ואינו מחוסר אמנה.

וכן נפסק להלכה (סימן רד סעיף ח) שמי שאומר לחבירו שיתן לו מתנה מועטת ולא נתן הרי זה ממחוסרי אמנה, אבל אם הבטיח מתנה מרובה אין בזה משום חסרון אמנה, שהרי לא האמין שאכן יתן לו דברים אלו אם לא עשו קניין. הסכום המלא של דמי השדכנות הוא גבוה, וכבר נהגו ליתן כמה אלפי שקלים, כל מקום כמנהגו, ובוודאי אין סכום זה נחשב כמתנה מועטת. ממילא גם אינו בגדר מחוסר אמנה כשאינו רוצה לתת.

וזה דבר המשפט

• אחד שהציע שידוך ובא אחר והתעסק בשידוך והביאו לידי גמר, הראשון מקבל רק שליש כדין 'מתחיל'. אף באופן שהראשון יכול ורוצה לסיים את השידוך, אם המחותן מצד עצמו רוצה להתעסק עם השני, כל שאין רמאות בדבר, השני נחשב כ'גומר'. לכן, בנידון שלפנינו, אבי הכלה חייב לתת לזלמן שליש מסך דמי השדכנות שעליו לשלם.

• החיוב בשכירות פועלים הוא תמורה לעשייה של הפועל, ואילו בעל הבית שהבטיח תמורה לאחד על מנת שלא יעשה איזה דבר ולא עשו על כך קנין המועיל, פטור. יש שכתבו כי ניתן להתחייב בלא קנין לשלם על נזק הנעשה בגרמא ועל מניעת רווח, אך מלבד שנחלקו עליהם רוב הפוסקים, בנידון דידן לכולי עלמא אינו חייב לשלם שהרי לא הפסידו, שלא היה בידו לעשות את השידוך בלי רצון אבי הכלה. ועוד שלא הבטיחו אלא כדי שלא יטרידו.

• האומר לחבירו שיתן לו מתנה ולא עשה קנין, מצד הדין לא חל ואינו חייב לו מידי. אמנם אם הבטיחו מתנה מועטת וסמכה דעת המקבל, הרי הוא בכלל 'מחוסר אמנה'. בנידון דידן, דמי השדכנות הם בגדר מתנה מרובה, ואין בהבטחתו משום 'מחוסר אמנה'.

